

BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARIDA VOKAL MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI**Gulshanoy Mirzaolimova**

Andijon davlat pedagogika instituti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18618627>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal madaniyatni shakllantirish muammosi pedagogik-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi oliy pedagogik ta'lim jarayonida talabalarning vokal madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik omillar, metod va vositalarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, suhbat, tajriba-sinov va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal texnika, badiiy ifoda, sahna madaniyati hamda pedagogik ijrochilik kompetensiyalarini kompleks shakllantirish zarurligini ko'rsatdi. Maqola natijalari musiqa ta'limi jarayonini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: vokal madaniyat, musiqa ta'limi, vokal ijrochiligi, pedagogik kompetensiya, bo'lajak musiqa o'qituvchisi.

Bugungi globallashuv va ta'lim tizimining jadal rivojlanishi sharoitida musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar tobora ortib bormoqda. Zamonaviy musiqa o'qituvchisi nafaqat musiqa nazariyasi va metodikasini mukammal bilishi, balki yuqori darajadagi ijrochilik mahorati hamda rivojlangan vokal madaniyatga ega bo'lishi lozim. Chunki musiqa fani bevosita ijro orqali o'zlashtiriladigan, hissiy-ta'sirchan xususiyatga ega bo'lgan fan hisoblanadi.

Shu bois, o'qituvchining shaxsiy ijrochilik saviyasi ta'lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, umumta'lim maktablari va ixtisoslashtirilgan musiqa ta'limi muassasalarida musiqa fanini samarali o'qitishda o'qituvchining ovoz imkoniyatlari, to'g'ri kuylash texnikasi, musiqiy eshitish qobiliyati hamda badiiy didi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qituvchi tomonidan namoyish etilgan sifatli vokal ijro o'quvchilarda musiqa san'atiga qiziqish uyg'otadi, ularning estetik didini shakllantiradi va ijodiy faolligini oshiradi. Shuningdek, vokal madaniyati yuksak bo'lgan o'qituvchi o'quvchilarga kuylash jarayonida to'g'ri nafas olish, tovush hosil qilish va intonatsiyani to'g'ri yo'lga qo'yishda samarali yo'l-yo'riq bera oladi.

Vokal madaniyat tushunchasi keng mazmun kasb etib, u shaxsning ovoz apparatidan ongli, fiziologik jihatdan to'g'ri va estetik talablar asosida foydalanish qobiliyatini ifodalaydi.

Bundan tashqari, vokal madaniyat musiqiy asarni badiiy jihatdan talqin qilish, undagi obraz va mazmunni tinglovchiga hissiy ta'sirchan tarzda yetkazib bera olish bilan ham chambarchas bog'liqdir. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarida ushbu sifatlarni shakllantirish oliy pedagogik ta'lim tizimining muhim va dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mavjud ilmiy-pedagogik tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida vokal tayyorgarlik ko'pincha faqat texnik mashqlarni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmoqda.

Bunday yondashuvda vokal ijrochilikning pedagogik yo'naltirilganligi, ya'ni kelajakda o'qituvchi sifatida faoliyat yuritish jarayonida ushbu bilim va ko'nikmalarni qanday qo'llash masalasi yetarli darajada hisobga olinmaydi. Natijada talabalarda vokal madaniyatning yaxlit tizimi shakllanmasdan qolmoqda. Shu sababli, bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslarini aniqlash, mazkur jarayonga tizimli va ilmiy yondashuvni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Vokal mashg'ulotlarni pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashtirish, milliy va jahon vokal an'alaridan samarali foydalanish hamda talabalarning ijodiy mustaqilligini rivojlantirish ushbu jarayonning asosiy omillari sifatida qaralishi lozim.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal madaniyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik shart-sharoitlar, metodlar va vositalarni aniqlash hamda ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iboratdir. Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy-pedagogik izlanishlar uchun xos bo'lgan nazariy va empirik metodlar majmuasidan tizimli ravishda foydalanildi. Tadqiqot metodlarining tanlanishi bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal madaniyatni shakllantirish jarayonining mazmuni, maqsadi va vazifalaridan kelib chiqqan holda belgilandi.

Avvalo, **nazariy metodlar** asosida mavzuga oid pedagogik, psixologik va musiqiy-metodik adabiyotlar chuqur tahlil qilindi. Xususan, vokal madaniyat, vokal ijrochiligi va musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalariga oid ilmiy manbalar o'rganildi, mavjud yondashuvlar o'zaro taqqoslandi hamda umumlashtirildi. Ushbu metodlar tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirish, muammoning ilmiy holatini aniqlash va tadqiqot yo'nalishini belgilashda muhim ahamiyat kasb etdi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida **empirik metodlardan** keng foydalanildi.

Jumladan, pedagogik kuzatuv orqali talabalarning vokal mashg'ulotlaridagi faolligi, kuylash jarayonidagi texnik va badiiy ko'nikmalari tahlil qilindi. Suhbat metodi yordamida talabalar va o'qituvchilarning vokal tayyorgarlik jarayoniga bo'lgan munosabati, mavjud muammolar va ehtiyojlari aniqlandi. Bundan tashqari, talabalarning vokal ijrosi maxsus mezonlar asosida tahlil qilinib, ularning ovoz imkoniyatlari, intonatsion aniqligi va sahna madaniyati baholandi. Tadqiqotning muhim bosqichlaridan biri **tajriba-sinov ishlari** hisoblanadi. Ushbu jarayonda vokal mashg'ulotlar davomida maxsus metodik yondashuvlar, ya'ni pedagogik yo'naltirilgan vokal mashqlar, badiiy ifodani rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar hamda ijodiy faoliyat elementlari qo'llanildi. Tajriba-sinov ishlari vokal madaniyatni shakllantirishda samarali bo'lgan metodlarni aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, **diagnostik metodlar** orqali talabalarning vokal madaniyat darajasi aniqlandi. Baholash jarayonida vokal texnika, badiiy talqin, sahna madaniyati va pedagogik ijrochilik ko'nikmalari mezon sifatida olindi. Olingan natijalar tadqiqot xulosalarini asoslashda muhim manba bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqot oliy pedagogik ta'lim muassasasining "Musiqa ta'limi" yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida olib borildi. Ushbu metodik yondashuvlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligi va amaliy ahamiyatini ta'minladi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal madaniyatni shakllantirish samaradorligi ma'lum pedagogik asoslar va tizimli yondashuvlar bilan chambarchas bog'liqdir. Avvalo, vokal tayyorgarlik jarayonida texnik va badiiy jihatlarning uyg'unligi ta'minlanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Vokal-texnik tayyorgarlikni tizimli tashkil etish vokal madaniyatni shakllantirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Nafas olish texnikasi, tovush hosil qilish mexanizmlari, intonatsion aniqlik va artikulyatsiya mashqlarining muntazam hamda bosqichma-bosqich bajarilishi talabalarda ovoz ustidan ongli nazoratni rivojlantiradi. Bu esa kuylash jarayonida tovushning erkinligi va barqarorligini ta'minlaydi. Shuningdek, badiiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish vokal madaniyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Vokal asarlarning mazmuni, obrazlar tizimi va musiqiy ifoda vositalari ustida ishlash talabalarning musiqiy didini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv ijrochilik jarayonini faqat texnik emas, balki mazmunan boy va ta'sirchan qilish imkonini beradi.

Pedagogik yo'naltirilgan vokal ijrochiligi ham muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Talabani kuylash jarayonida o'zini kelajak musiqa o'qituvchisi sifatida tasavvur qilishi, asarni o'quvchilarga qanday uslubda va qanday pedagogik maqsadda yetkazishini anglab yetishi uning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi. Bu esa vokal ijrochilikni bevosita pedagogik faoliyat bilan bog'lashga yordam beradi. Bundan tashqari, milliy va jahon vokal an'analaridan samarali foydalanish vokal madaniyatni boyituvchi muhim vosita sifatida aniqlandi. Xalq qo'shiqlari va milliy ijrochilik uslublari bilan bir qatorda klassik vokal maktabi elementlarining uyg'unligi talabalarning ijrochilik doirasini kengaytiradi. Tajriba-sinov ishlari natijasida talabalarda vokal erkinlik, sahna madaniyati va pedagogik ishonch sezilarli darajada oshgani kuzatildi, bu esa tanlangan pedagogik yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal madaniyatni shakllantirish murakkab va ko'p qirrali pedagogik jarayon bo'lib, u vokal-texnik tayyorgarlik, badiiy-ijrochilik mahorati hamda pedagogik kompetensiyalarning o'zaro uyg'unligini taqozo etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, vokal tayyorgarlik jarayonini faqat ijrochilik nuqtayi nazaridan tashkil etish yetarli emas, balki uni kelajakdagi pedagogik faoliyat bilan uzviy bog'lash muhim ahamiyatga ega. Aynan pedagogik yo'naltirilgan vokal mashg'ulotlar talabalarda kasbiy mas'uliyat, sahna madaniyati va o'quvchilar bilan ishlashga tayyorlikni shakllantiradi.

Mazkur tadqiqot davomida aniqlangan pedagogik asoslar musiqa ta'limi jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Jumladan, vokal mashg'ulotlarda tizimlilik, badiiy yondashuv va milliy hamda jahon vokal an'analaridan oqilona foydalanish bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini mustahkamlash imkonini beradi. Olingan xulosalar asosida vokal madaniyatni shakllantirish jarayonini yanada takomillashtirish, o'quv dasturlarini pedagogik maqsadlarga moslashtirish zarurligi aniqlandi. Kelgusida ushbu yo'nalishda chuqurlashtirilgan tajriba-sinov ishlarini olib borish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni vokal ta'limiga tatbiq etish hamda talabalarning individual ijrochilik imkoniyatlarini hisobga olgan holda metodik tavsiyalar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev A. **Musiqa pedagogikasi asoslari**. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Qodirov R. **Vokal san'ati va ijrochilik mahorati**. – Toshkent: Musiqa, 2020.
3. Nazarov U. **Musiqa ta'limi metodikasi**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Karimova D. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash masalalari // *Pedagogik ta'lim*. – Toshkent, 2021.
5. To'xtayeva M. **Vokal mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi**. – Toshkent, 2017.
6. Rahimov S. Musiqa ta'limida ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirish // *Ta'lim va tarbiya*. – 2020.
7. Abduqodirov A. **Musiqa o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari**. – Toshkent, 2018.
8. G'aniyev B. Oliy ta'limda musiqa o'qituvchilarini tayyorlashning nazariy asoslari // *Ilmiy axborotnoma*. – 2019.
9. Saidova N. Vokal madaniyatni shakllantirishda milliy musiqa an'alarining o'rni // *Musiqa va san'at*. – 2022.

10. Levin K. **Music Education and Vocal Pedagogy.** – London: Routledge, 2016.
11. McKinney J. **The Diagnosis and Correction of Vocal Faults.** – Nashville: Genevox Music Group, 2005.
12. Xorijiy va mahalliy ilmiy maqolalar to‘plami (musiqa ta’limi va vokal ijrochilik masalalari). – 2020–2024.